

de Zelfzwichter

2017 / 2

3 WOORD VOORAF

4 GROENE GORDIJNEN EN
KOSTENDRAGERS

8 EEN MOLEN EN VEGA-WORST

11 EEN GRONINGER MOLEN AAN DE
MISSISSIPPI

14 MUSEALE MOLENVONDST
MULTATULI'S VLIEGENDE MOLENS

17 MOLENONDERHOUD

22 ANDER MOLENNIEUWS

24 MOLENTYPES OVER DE GRENS

de Zelfzwichter

Jaargang 21, nummer 2

juni 2017

ISSN 1877-7732

Losse nummers: 4 euro plus porto

De Zelfzwichter is het kwartaalblad van

HET GRONINGER MOLENHUIS.

Het blad verschijnt in de maanden maart,

juni, oktober en december.

Donateurs van de Stichting Het Groninger
Molenhuis ontvangen het blad automatisch.

DONATIES

Minimaal 20 euro per jaar

Het Groninger Molenhuis

Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen

(050) 313 00 52

www.groningermolenhuis.nl

Rekeningnummer: NL32 TRIO 0784 8534 28

REDACTIE

Johan van Dijk, Jan Kugel,

Tjerd van Riemsdijk, Bert Steenhuizen,

Margreet Versteeg

eindredacteur

Thea Pol

pol@erfgoedpartners.nl

Aan dit nummer werkten mee:

Herman Bink, Henk Klöpping, Bea Tilanus,

Ger Tillekens, Nynke Wiersma

De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden artikelen in te korten en/of
aan te passen. Overname van artikelen is
eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

Vormgevingsconcept

Dineke Buist

Opmaak

Bert Holtkamp

Drukwerk

Drukkerij Tienkamp

Sluitingsdatum

kopij 2017/3

14 juli 2017

OMSLAG-thema 2017: Kijken over de grens

Foto omslag: Molenaar Mark Dwarswaard voor de Polder-

molen in het Openluchtmuseum in Arnhem

Foto: Rachel van der Mheen

Foto's:

Achtergrond: koren- en pelmolen Zeldenrust Westerwij-
twerd

AutoCAD-tekening: Reint Verkerk van Wieringa molenbouw-
advies

- 3 Woord vooraf
- 4 Groene gordijnen en kostendragers
- 8 Een molen en vega-worst
- 11 Een Groninger molen aan de Mississippi
- 14 Museale molenvondst
Multatuli's vliegende molens
- 17 Molenonderhoud
- 22 Ander molennieuws
- 24 Molentypes over de grens

Het Groninger Molenarchief is gevestigd

in het Groninger Molenhuis

Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen

(050) 313 00 52

(geopend maandag t/m woensdag)

molenarchief@groningermolenhuis.nl

POLDERMOLEN DE PALEN TE WESTERWIJTWERD
MARTIJN SCHOLTENS

Zelfzwichter

Een wieksysteem met kleppen die automatisch
openen en sluiten afhankelijk van de wisselende
windkracht. Eén van de verbeteringen ten
opzichte van de oudhollandse zeilwieken.

Woord vooraf

Voor u ligt de eerste digitale Zelfzwichter. Ogenschijnlijk is er niet zoveel anders dan aan een papieren versie, met dit verschil dat: 1. een digitale versie gemakkelijk door te sturen is en 2. dat er audiovisueel materiaal opgenomen kan worden. In dit nummer treft u meerdere filmpjes aan. Graag vestigen wij uw aandacht vooral op het eerste filmpje, dat speciaal voor dit nummer is gemaakt. Hierin vertelt erfgoedjuf Tineke Neyman uit Groningen een volksverhaal over Nichte Bonde. Molen Joeswert in Feerwerd is het decor voor deze intrigerende vertelling. Nieuwsgierig geworden? Kijk en luister.

De andere film is een bijdrage van molenaar Henk Berends die van de feestelijkheden op 20 mei op molen Fram in Woltersum, ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de molen, een beeldverslag maakte. Zie daarvoor pagina 22.

De redactie wenst u veel leesplezier.

TEKST: MARGREET VERSTEEG

FOTO'S: RACHEL VAN DER MHEEN EN OPENLUCHTMUSEUM ARNHEM

Groene gordijnen en kostendragers

Verplaatste Groninger molens en een andere kijk op molenbeheer en molenbehoud

In een jaarthema 'Kijk over de grens' kan een kijkje in een verplaatste Groninger molen niet ontbreken. De Zelfwichter gaat op bezoek in Anna Paulowna, Arnhem en Peize.

In het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem staat de 'Poldermolen', een uit [Noordlaren](#) overgeplaatste molen met een roemrijke geschiedenis. Mark Dwarswaard is een van de molenaars van deze molen. "Eén ding is jammer", zegt Mark, "de molen heeft hier geen zelfwichting meer gekregen." Wel is veel ander historisch materiaal behouden gebleven. In het Openluchtmuseum zijn meerdere molens met zeilen,

maar de diversiteit begint toe te nemen: er is één molen met Friese, afneembare zeiltjes en een aanbren-ger, een volledig houten molentje op het terrein van de scheepswerf, is voorzien van houten plankjes als 'zeil'. Mark vertelt dat hij daarnaast molenaar is van de paltrok, de zaagmolen. Mark den Boer, de andere hout-zager, en hij noemen de molen samen 'Ons genoeg'. Eerder zaten de beide Marken samen in de redactie van de 'OlieNOOT' het lijfblad van het olieslagersgilde.

Dynamisch monument

Dwarswaard heeft in het museum een baan aangenomen als gastheer. Juist deze molen spreekt hem aan

vanwege de originaliteit én vanwege zijn eigen Groningse achtergrond. Hij vertelt dat het museum bezig is een slag te maken van statisch naar dynamisch. In de papiermolen, waar Mark ook werkt, hoort hij van mensen dat ze als zevenjarige al in het Openluchtmuseum zijn geweest en dat die molen het éne is wat ze zich van het héle museum weten te herinneren. Juist omdat deze molen beweegt en werkt, ook lang geleden al. De molenaar, geboren in Brabant, woonde van zijn vierde tot zijn dertiende in Winschoten, zijn vader werkte bij Philips, later keerde hij terug naar Brabant. Ook Mark heeft vroege herinneringen aan een dynamisch monument: molen Berg in Winschoten. Mark en zijn familie kwamen er langs toen ze voor de allereerste keer in Winschoten waren. In zijn beleving was de molen toen grauw en vervallen. Toch werd Dwarswaard toen al bij een eerste molenbezoek *gepakt* door de molens. Ondanks zijn ervaring dat het wel erg hoog en beangstigend was, moet de K L A P toen gevallen zijn! De herinnering dat hij in Winschoten, samen met zijn ouders, het kruispunt overstak en gebiologeerd naar molen Berg keek staat hem haarscherp voor ogen: "Ik zie nog precies hoe de molen toen gekruid stond en hoe deze zelfzwichter draaide, dat móet de klap geweest zijn, meer passie dan hobby." Meelopen met de molenaar was er toen niet bij, bezoeken aan molens beperkten zich tot éénmaal per jaar tijdens een molendag.

Olieslagersgilde

Terug in Brabant bezoekt Mark de molen van Aalst. Hij raakt er verzeild na het sporten, het is zijn eerste zelfstandige molenbezoek. De molenaar, Leo van Someren, spreekt de magische woorden "Jij kunt ook molenaar worden." Dit maakt een onuitwisbare indruk op hem. Later is hij meer op de molen en leert al jong hoe hij moet opzeilen, vangen en knopen. Als

de molenaar voor een lange zeiltocht vertrekt is Mark zelfs drie maanden zelfstandig molenaar. Pas als hij 25 is, na zijn HTS opleiding, wordt hij molenaars-leerling bij Gerard Sturkenboom in Heeze. Nadat hij geslaagd is draait hij met Holtens' molen in Deurne, een molen zonder kap die nèt geld heeft ontvangen voor een grote restauratie. De inrichting als korenmolen was compleet en de Veldhovense molenbouwer John de Jongh begon met de reconstructie van de oliemolen. Er werd harmonisch samengewerkt met molenadviseur Nico Jurgens, die de oliemolen tekende aan de hand van sporen in de balken. Nadat de betonnen vloer uit de molen ging werd aan de grondsporen duidelijk hoe terecht de oliebank, pletstenen en het fornuis op bepaalde plekken getekend waren. Uit een bezoek van Mark en Ada (van oliemolen de Passiebloem in Zwolle) kwam toen het olieslagersgilde voort, wat ze samen met Martijn Coenraads, ook betrokken bij Holtens' molen, vormden. Later woonde Mark enige tijd met zijn toenmalige geliefde in één van de poldermolens van de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden.

Lucht, ruimte en wind

Na vertrek uit Zuid-Holland was Dwarswaard bijna terug in Groningen. Hij solliciteerde bij een restauratiearchitect in de stad, maar werd tweede. Hij ging in Beek en Donk bij een aannemer werken. Hij is dan nog altijd bevriend met Martijn Coenraads, die hem vraagt voor de pas gerestaureerde Opwettense watermolen. Mark is er nog steeds bij betrokken, ook nu hij in Arnhem woont. Hij merkt dat windmolens hem niet loslaten. Als het Openluchtmuseum in 2014 een vacature stelt heeft hij een goed gesprek. Hij draait de Poldermolen afwisselend met Caroline, een Groningse, die in Kleve (D.) woont. Het Groningengevoel van lucht, ruimte en wind wat de molen bij hem oproept is

ook iets wat hij aan het publiek overbrengt. De molen staat volbezield te malen, maar niet lang meer: “totdat de groene gordijnen dichtgaan”, beschrijft Mark de op dit moment goede biotoop. Het openluchtmuseum ligt in een parkachtig landschap, de molen is gemaakt om 50 of m³ (kubieke meter) per minuut uit te slaan. Zolang de blaadjes niet aan de bomen zitten maalt Mark!

Molenongelukken

Waar Mark's molenbiografie begon in Winschoten en de liefde voor de weidsheid van het Groninger landschap voor altijd ingegrift in zijn karakter en interesses, is het verhaal van Caroline, die op de buurmolen, de standaard van Huizen, draait weer anders. Zij deed haar opleiding in het zuiden van het land en draaide ook toen ze in opleiding was veel op een standerdmolen. Caroline vertelt dat ze deze standerdmolen zo lekker en handzaam vindt. Haar interesse gaat uit naar molenongelukken. Eerst zocht ze alleen naar ongevallen op 'haar' molen uit de tijd dat die nog in Huizen stond, later vond ze er via een krantenwebsite veel meer. Ze benadrukt hoe belangrijk het is om ook nu met ongelukken naar buiten te komen en zo situaties te verbeteren. Ook vertelt ze dat ze weleens iets niet weet, een unicum in molenland! Naast molenaar is ze in het Nederlands Openluchtmuseum één van de acteurs in de boerderij uit Beerta waar steeds nagespeeld wordt hoe rijke Groninger boeren en landarbeiders met elkaar omgingen ten tijde van de Graanrepubliek.

Herbestemming

Klaas de Leeuw is moleneigenaar en eigenaar van een aannemersbedrijf in de kop van Noord Holland. Ook Klaas treedt graag naar buiten met de molens en geeft veel lezingen voor historische verenigingen en op avonden van 'Vrouwen van Nu' en andere organisaties voor plattelandsvrouwen. Hij woont in een op een zaagmolenschuur geïnspireerd huis met inpandig zwembad en dubbele garage, kijk op www.funda.nl voor interieurfoto's. De molen die op de schuur is gebouwd, is een voormalige poldermolen met een vlucht van ruim twintig meter. De molen, De Zee-meeuw, draaide vanaf de bouw in 1892 tot 1935 in de Lauwerpolder ten noorden van Uithuizen en spuide op het [wad](#). De molen had zelfzwiching en zelfkruiging door middel van twee windrozen achterop de kap. Nadat de molen stilgezet is na roedebrek en ontslag van een slecht functionerende molenaar heeft de romp nog tot 1985 zonder wieken gestaan, erna is het achtkant gedemonteerd en opgeslagen. De polder werd, nadat de molen was onttakeld, bemalen met een elektrisch gemaal, later wijzigde de waterloopkundige situatie zodanig dat de gehele bemaling overgenomen werd door een groot gemaal in Noordpolderzijl.

Familiebedrijf

De as van de huidige molen is oorspronkelijk (in1896) gegoten voor de Oostbuurspolder in Hazerswoude-Rijndijk bij de Leidse grofsmederij. De as lag enige tijd opgeslagen in Zuid Holland en is 1992 opgehaald door Martin van Doornik voor een te herbouwen molen in

Groningen. Samen met het achtkant van De Zeemeeuw is die aangekocht en later weer verkocht aan Hiemstra in Tzummarum. Klaas de Leeuw ontmoette deze molenbouwer tijdens een congres van 'Bouwend Nederland'. Omdat het aannemersbedrijf van de familie De Leeuw voortkomt uit een molenbouwbedrijf had Klaas het idee opgevat om in het jaar dat het familiebedrijf honderd jaar zou bestaan een molen te bouwen. Ook Hiemstra had deze achtergrond en zo was een deal snel gesloten. Via een serviceclub is Klaas bevriend geraakt met gildebestuurder Ton Maas uit Schagen. Samen hebben ze na de bouw van de molen de zeilen voorgedragen en draaiden ze een enkele maal samen met de Leonide, zoals de molen nu heet. Klaas heeft na het verwerven van de Leonide nog enkele andere molens aangekocht en gebouwd.

'Groningse' oplossingen

Zijn visie op molenbouw en molenbehoud is erg origineel. Het sleutelwoord hierin is 'kostendrager'. Tijdens het interview dat ik met hem heb komt dit woord meermalen voorbij. Het betekent eigenlijk dat de molen in zijn eigen onderhoud moet voorzien: één van de molens is bedoeld om op een restaurantschuur gebouwd te worden aan de A7, een ander wordt een éénkamerhotel. De Leeuw benadrukt dat hij qua molenbehoud vooral kiest voor praktische oplossingen, niet per se voor authenticiteit. Toch valt bij het bekijken van het molenslijf op dat gekozen is voor 'Groningse' oplossingen als een neutenkruierwerk, terwijl zijn bedrijf erg veel rollen, rollenwagens en andere benodigdheden voor de in de kop van Noord Holland gebruikelijke rollenkruierwerken gemaakt heeft. De vang is een Vlaamse vang en niet de voor het gebied kenmerkende stutvang. Zelfs de aanschaf van bruine zeilen is in overweging geweest van De Leeuw.

Een indrukwekkend bezoek aan een echtpaar dat moeilijke tijden heeft gekend door een dreigend faillissement, maar volop in het leven staat en in staat is geweest vele plannen te verwezenlijken en moeilijkheden te overwinnen. Zo zijn bij de bouwplannen voor de molen meerdere plekken in beeld geweest waarbij gemeentes wisselend enthousiast waren. Uiteindelijk is Leonide gebouwd op een oude molenplek aan een oude zeearm, de Oude Veer, in de Oostpolder. De voorganger van Leonide, een poldermolen met een vlucht van 27,50 meter, heeft daar tot 1912 gestaan.

Grensmolens

Waarom zo ver over de provinciegrenzen om het thema van verplaatste Groninger molens te vertellen, zal de lezer zich afvragen? Misschien omdat zowel de Poldermolen uit Noordlaren in het Nederlands Openluchtmuseum en de molen uit de Lauwerpolder, De Zeemeeuw, beiden een bewogen geschiedenis kennen.

Toch is ook dichterbij Groningen een grensmolen te vinden. De molen in het Drentse Peize stond eerder in Enumatil als de molen van Hofman of molen Kiek-in-de-pot. De molen stond destijds te koop als 'een welbeklante wind-olie- en pelmolen met pakhuis en knechts-woning gelegen aan het vaarwater van Groningen naar Stroobos' (Leeuwarder Courant 25 december 1868, via molendatabase.org geraadpleegd op 17 april 2017). In 1898 bouwde Christiaan Bremer deze molen in opdracht van bakker Kornelis de Jonge, de landbouwers Jan Staal, Henderikus Douwes, Jan Luinge Zn. en bakker Roelof Staal bakker, weer op in Peize. In 1936 werd de molen gerestaureerd door Th. Bremer en kreeg toen Dekkerwieken. Eigenaar werd De Goede Verwachting, een landbouwcoöperatie. In 1961 kreeg de molen een nieuwe stelling. In 1967 werd de molen overgedragen aan de gemeente Peize die later opging in de gemeente Noordenveld. In 1972 volgde een nieuwe restauratie en naar de inzichten van die tijd rietgedekt en voorzien van een oudhollands gevluht. Bakker Koning vestigde een graanmalerij in de molen. Naar verluidt is de molen op zijn verzoek voorzien van zelfzwichting. Deze zeer fraaie houten zelfzwichting is er nu nog. Alle silo's en apparatuur van Koning zijn uit de molen gesloopt en verkocht. Op de begane grond verkoopt de familie Koning bijzondere broodsoorten. Op de tweede zolder zijn twee bunkers te zien waarin graan los gestort kan worden. Ook is er collectie poppen en beschuitbussen tentoongesteld. De historische vereniging Peize-Pezie heeft er een presentatie met historische molenfoto's en -documenten ingericht. Daar boven is een expositiezolder in gebruik om de vele in Peize woonachtige kunstenaars een podium te geven. De molen is volledig maalvaardig, er is een kunststeen voor veevoer en een blauwe steen voor consumptiegraan. Molenaar Thijs Duursma vindt het jammer dat de typisch Groninger kroonlijst en dakleer rompedekking tijdens de laatste grote restauratie verdwenen zijn. De molen heeft in de kap prachtig conisch werk, wat volgens molenbouwers Rolf Dijkema en Johannes Kooistra op details verschilt van dat in Roderwolde. De molens van Noordenveld zijn in 2016 overgedragen aan Het Drentse Landschap.

Een molen en vega-worst

Deze keer ben ik in Heiligerlee en spreek ik met Guus Zantinga, die samen met Erik Ufkes sinds 1996 eigenaar is van MOLEMA VOF - Molenmakers - Aannemers - Restauratiebedrijf aan de Provincialeweg 4a aldaar. We krijgen het over een recente, bijzondere molenopdracht: De Rügenwalder Mühle.

“Wij werken meer aan molens buiten de provincie Groningen dan er binnen,” vertelt Guus Zantinga me, “grofweg 20% van onze werkzaamheden vindt in Nederland plaats, voor zo’n 80% betreft het werkzaamheden over de grens, vooral in Duitsland, en dan vooral in Noord-Duitsland.” Alleen daar? “Nee, we hebben in het verleden zelfs molens gebouwd buiten Europa, bijvoorbeeld in Fulton aan de oevers van de Mississippi, waar we in het jaar 2000 in twee jaar tijd een nieuwe beltkorenmolen bouwden: De Immigrant¹, een ‘authentic Dutch windmill’ “. Sinds de site van Molema VOF in de lucht is, zijn er behalve in Frankrijk zelfs contacten met Canada en Brazilië. “In Duitsland restaureerde ons bedrijf een groot aantal molens zoals in Wittmund de Siuts Mühle. En in Neermoor werkten we aan Mühle Janssen, waar we een nieuw boventafelement, kruierwerk, kap en wieken plaatsten. We bouwden een standerdmolen in Bremerhaven en in Werlte Kreuzmann’s Mühle.” (enzovoort)

Worsten als wieken

Momenteel is Molema nog steeds bezig met de afronding van een heel speciale klus over de grens in Ostfriesland. Om precies te zijn in de gemeente Bad Zwischenahn in het hart van Ammerland. Daar hebben

ze een geheel nieuwe molen gebouwd: De Rügenwalder Mühle voor het Rügenwalder vleesbedrijf, een fabriek met de hoogste vleesomzet van heel Duitsland. Het familiebedrijf, opgericht in 1834 door Carl Müller, toont nog steeds in haar logo een rode windmolen met worsten als wieken. Dit was een idee van de vrouw van derde generatie Müller, Frau Alwine Müller. De grote man van nu is de huidige directeur Christian Rauffus, zesde generatie van de familie. Hij zit er warmpjes bij, is multimiljonair met een geschat vermogen van € 250.000.000 (nr. 462 in de top van 500 rijkste Duitsers.) Hij geeft leiding aan zo’n 570 werknemers, meest vakslagers, die werken in zijn worst- en vleeswaren-fabriek. Uit loyaliteit met het bedrijf noemen ze zich de ‘Rügenwalders’.

Idealist

Deze Christian Rauffus volgt als jongeman een opleiding in het slagervak en is dus een vakman gehaktballenmaker en worstendraaier. Maar sinds kort blijkt hij ook een idealist te zijn met een duidelijke visie. De voortdurend toenemende vleesproductie, de grenzeloze vleesconsumptie kan zo niet doorgaan, vindt hij. Dat zou in 2050 al leiden tot de ondergang van de wereld, een horrorscenario. Daaraan wil Rauffus niet medeschuldig zijn. Samen met zijn marketingmanager, Godo Röben, haken ze sinds 2014 in op een nieuwe trend: vegetarische vleeswaren, in het kader van duurzaamheid en milieu. Want het imago van de vleesindustrie is in deze tijd niet best. Ze doen dit, geven ze ronduit toe, overigens ook om zakelijke redenen. Maar het doel is met z'n allen minder vlees te gaan eten. Best wel opvallend voor een worstenfabrikant die dat al meer dan 180 jaar doet. Godo Röben in Der Spiegel: "De worst is de sigaret van de toekomst; binnenkort krijgt vleeseten hetzelfde imago als roken heeft gekregen."

Succes

Het viel niet mee de vakslagers in het bedrijf te overtuigen van dit vegavleesidee. Maar met steun van de ondernemersraad, de rest van de directie en de verkoopafdeling, en met steun van Greenpeace en Foodwatch, zijn ze aan het experiment begonnen. En het blijkt een succes te zijn. Al in 2016 was 30% van de omzet vegetarisch.

Rügenwalder Mühle

Rauffus kon zich dus een echte molen permitteren. Kosten noch moeite werden hierbij gespaard. Na diverse ontwerpen van hun architect Kuck, waarvan de

meeste niet geschikt bleken, is er in samenwerking met de firma Molema uit Heiligerlee uiteindelijk een mooie molen gebouwd. Onder de grond zit een kelder met computers en vol technische apparatuur nodig, voor de verwarming en voor klimaatbeheersing. Camera's buiten maken de molen permanent zichtbaar via internet. De binnenkant van de molen bestaat uit een houten achtkant waar een ronde gemetselde muur omheen is gebouwd in een rode steensoort. De wieken zijn dan wel geen worsten, maar hij is wel draaivaardig. "En deze molen draait automatisch op de wind door middel van een van binnenuit aangestuurde elektrische windroos," vertelt Guus me. Bij toerbeurt wordt de Rügenwalder Mühle bediend door tien molenaars. Er wordt zout mee gemalen dat gebruikt wordt bij de vervaardiging van de producten in de fabriek. Maar eerlijk gezegd is het allemaal vooral voor de show. Verder dient de molen als vergaderruimte voor de directie. En hij is op bepaalde tijden van binnen te bezichtigen voor publiek.

Guus Zantinga is er zichtbaar tevreden mee als we samen de ontwerpen voor de Rügenwalder Mühle bekijken en het uiteindelijke ontwerp dat in hun kantoor aan de muur hangt. "We zijn nu alleen nog bezig met het onderhoud van die molen. Intussen zijn we al weer druk met een heleboel andere klussen. Werk genoeg. Ik zit nu 25 jaar in dit mooie vak. In 1996 hebben Erik en ik Molema VOF overgenomen. En", voegt hij er trots aan toe, "we bestaan dit jaar 75 jaar, want in 1942 is het allemaal begonnen. En dat gaan we dus feestelijk vieren."

¹⁾ zie artikel op pagina's 11-13

DUNNING **MOLENBOUW**

ONDERHOUD • RESTAURATIE

Provincialeweg 28 • Adorp • 050-3061221

info@dunning-molenbouw.nl

fax: 0598-450013

06-51856323

www.dunning-molenbouw.nl

Wieringa molenbouwadvies

Geert Reindersstraat 20 • 9951 CC Winsum

T (0595) 44 31 92 • M 06 55 80 85 93

info@wieringamolenbouwadvies.nl

www.wieringamolenbouwadvies.nl

Koning

Molenzellen

- Nieuwe zeilen
- Reparaties
- Touwwerk
- Smeermiddelen
- En meer

Sipke Koning
06-44003400

www.koning-molenzellen.nl

DISCUS

UW HUISDIEREN **SPECIALZAAK**

Ekkelkamp

- * Tropische vissen, aquariums en benodigdheden
- * Hengelsport en benodigdheden
- * Vogels, vissen en knaagdieren
- * Hondensport, dierbenodigdheden
- * Dierverzorging en -apotheek
- * Paarden- en veevoerders
- * Klompen en laarzen

Fa. Ekkelkamp
Rijksstraatweg 135 Haren
tel. 050-535 02 15

Een Groninger molen aan de Mississippi

Als je een bord met 'Huizenga & Wierenga Insurance Agency' ziet, denk je in eerste instantie dat je in Leens of Uithuizen terechtgekomen bent, maar dat is in dit geval net even ietsje anders. Op een steenworp afstand stroomt de beroemde Mississippi-rivier. De huizen zijn typisch Amerikaans, evenals de auto's die langs de straat zijn geparkeerd of door het plaatsje rijden. Fulton, Illinois, Verenigde Staten, is een dorp ('city') met een sterke Nederlandse binding. De in 2000 gebouwde beltkorenmolen De Immigrant is letterlijk en figuurlijk een bekroning op de band die de inwoners tot op de dag van vandaag met Nederland hebben. In dit artikel een beschouwing hoe dat zo gekomen is en hoe ik als molenaar in contact gekomen ben met deze bijzondere gemeenschap.

Amerikanen met Groninger roots

Het is in het najaar van 2000 als vier inwoners uit Fulton op bezoek komen op diverse Groninger molens. Ik ontmoet ze als dertienjarige dan voor het eerst op molen De Vier Winden in Pieterburen. Vrijwillig molenaar en instructeur Derk Jan Tinga van de Pieterbuurster molen is eerder dat jaar drie weken in Fulton geweest om een groep enthousiastelingen op de pas opgeleverde molen De Immigrant de kneepjes van het molenaarschap bij te brengen. Die ontmoeting is voor mij de eerste kennismaking met Fulton en het begin van een contact dat tot op de dag van vandaag is blijven bestaan. Maar hoe komt het nou zo dat in het westen van de Amerikaanse staat Illinois zo veel mensen met een Nederlandse afkomst wonen? Fulton is in de tweede helft van de 19e eeuw gesticht door

een Ierse immigrant en wordt door de ligging aan de Mississippi vernoemd naar de uitvinder van de stoomboot, Robert Fulton. Al snel vormt het dorp een aantrekkelijke plek voor Nederlanders om zich te vestigen. De landschappelijke en klimatologische omstandigheden zijn vergelijkbaar met Noord-Neder-

land en het is dan ook een uitstekende plek voor de landbouw. Immigratiestromen met voornamelijk Groningers en Friezen volgen. Hier kunnen ze hun eigen kerkgenootschappen stichten en dat zie je tot op de dag van vandaag terug aan kerken met namen als Dutch Reformed Church, First Reformed en Second Reformed. Het Nederlands zijn vrijwel alle Fultenaren al lang verleerd, maar hun Nederlandse roots zijn ze zeker niet vergeten.

Dutch Days en 'Wishing for a Windmill'

Al decennia lang is het in Fulton de gewoonte om in het tweede weekend van mei de zogenaamde 'Dutch Days' te organiseren. Een optocht in traditionele klederdracht, Nederlands eten en zelfs een bezoek van Sinterklaas ontbreekt niet. Maar ook op een andere manier vormde Nederland een inspiratiebron. Als kort na de Tweede Wereldoorlog sommige laaggelegen delen van Fulton bij hoge waterstand van de Mississippi regelmatig onder water lopen, ontstaat het idee om een voormalig spoorwegtracé uit te bouwen tot een heuse dijk. Zodra de dijk tot stand gekomen is, komen de eerste plannen voor een echte molen op de dijk. Tijdens diverse Dutch Days wordt dit streven tot uiting gebracht met een praalwagen en daarop een kleine molen met de tekst 'Wishing for a Windmill' en de (min of meer) Nederlandse vertaling 'Wij hopen voor een molen'. In 1998 is het dan zo ver dat de molenmakers van Molema in Heiligerlee aan de slag kunnen gaan om een nieuwe molen te bouwen voor Fulton.

Een nieuwe molen

De nieuwe molen wordt losjes geïnspireerd op De Dellen bij Nieuw-Scheemda, maar dan in de uitvoering van een beltkorenmolen. Tegen de dijk langs de Mississippi wordt een betonnen achtkante onderbouw gebouwd die vervolgens wordt omkleed met echte Groninger bakstenen die per zeecontainer naar de VS zijn vervoerd. Datzelfde geldt voor het bouw pakket van de molen die door Guus Zantinga en Erik Ufkes van Molema in Fulton weer wordt opgebouwd. Ondertussen is Derk Jan Tinga benaderd om cursus te komen geven als de molen klaar is. In mei 2000 is de molen dat nog niet helemaal, zo moeten de zeilen nog worden geleverd en het maalwerk is pas in 2001 aangebracht. Maar de molen staat er, Fulton is een bijzondere attractie rijker en tijdens Dutch Days 2000 zorgen Derk Jan en de Amerikaanse vrijwilligers voor een draaiende molen.

Nederlands-Amerikaanse contacten

Na het eerste voorbereidende bezoek in 2000 komt in het vroege voorjaar van 2001 een grote groep molenaars uit Fulton naar Nederland om meer te leren over het werken met zeilen en het malen van graan. Bezoeken aan vele molens in en buiten de provincie Groningen staan op het programma. Ze nodigen mij uit om ook naar de VS te komen en in de zomer van 2005 bezoek ik Fulton voor het eerst en draai gedurende zo'n drie weken vrijwel dagelijks met de molen. De molen is gedurende de zomer elke dag geopend en

wordt telkens door twee vrijwilligers bediend. Het malen is een vak apart en er zijn maar enkele vrijwilligers die dat goed kunnen. Chieff millers Ed Kolk en Arnie Huizenga zorgen jarenlang voor het malen en het meel wordt in een winkeltje onder in de molen verkocht.

Windmill Cultural Center

Een molen is mooi, maar toch ontbreekt er nog iets. Een sarrieshut hoort eigenlijk ook bij een (Groninger) molen. Het probleem van een sarrieshut is echter dat die iets te klein is om ook multifunctioneel gebruikt te worden. Uiteindelijk verrijst daarom vanaf 2007 een grote variant van een sarrieshut die als informatiecentrum gebruikt kan worden. Bij toeval komt de Nederlandse Amerikaan Henk Hielema in contact met de vrijwilligers in Fulton en dat leidt er toe dat zijn collectie zelfgemaakte schaalmodellen van Europese molens in het 'Windmill Cultural Center' (WCC) wordt ondergebracht.

Tweede bezoek

Jarenlang bestaat het contact tussen mij en mijn Amerikaanse vrienden voornamelijk uit e-mailen en af en toe een ontmoeting in Nederland. Voormalig Chieff Miller Ed Kolk en zijn vrouw Nancy (geboren Kamp-

huis!) overlijden allebei in het voorjaar van 2016. Een legaat aan molen en WCC wordt gebruikt voor het organiseren van een miniconferentie over molens, mede georganiseerd door hun dochter Heidi. Het is dan ook Heidi, die vrijwillig molenaar is en daarnaast verantwoordelijk voor de PR rond de molen, die mij uitnodigt om één van de buitenlandse sprekers te zijn. Wederom ga ik zo'n drie weken naar Fulton en ontmoet veel mensen die ik elf jaar eerder ook gezien heb. Helaas kan de molen door een technisch mankement in die periode niet draaien, maar dat mag de pret uiteraard niet drukken. Het is bijzonder om na zoveel jaren weer terug te zijn op deze speciale plek. De conferentie wordt bijgewoond door vertegenwoordigers uit vier staten in de VS en mijzelf en André Koopal van oliemolent 't Pink in Koog aan de Zaan als buitenlandse vertegenwoordigers. Een prachtige manier om kennis en ideeën uit te wisselen! Op het moment van dit schrijven is een bezoek van Heidi, haar zus Gina en haar kinderen Jon en Lili aanstaande. Een bijzonder contact is in de loop van de jaren ontstaan en dat allemaal door die bijzondere 'Groninger' molen aan de Mississippi.

fulton illinois

Fulton
Illinois 61252
Verenigde Staten

Overwegend bewolkt · 16 °C
02:41

OPSLAAN IN DE BUURT NAAR JE TELEFOON VERZENDEN DELEN

Fotos

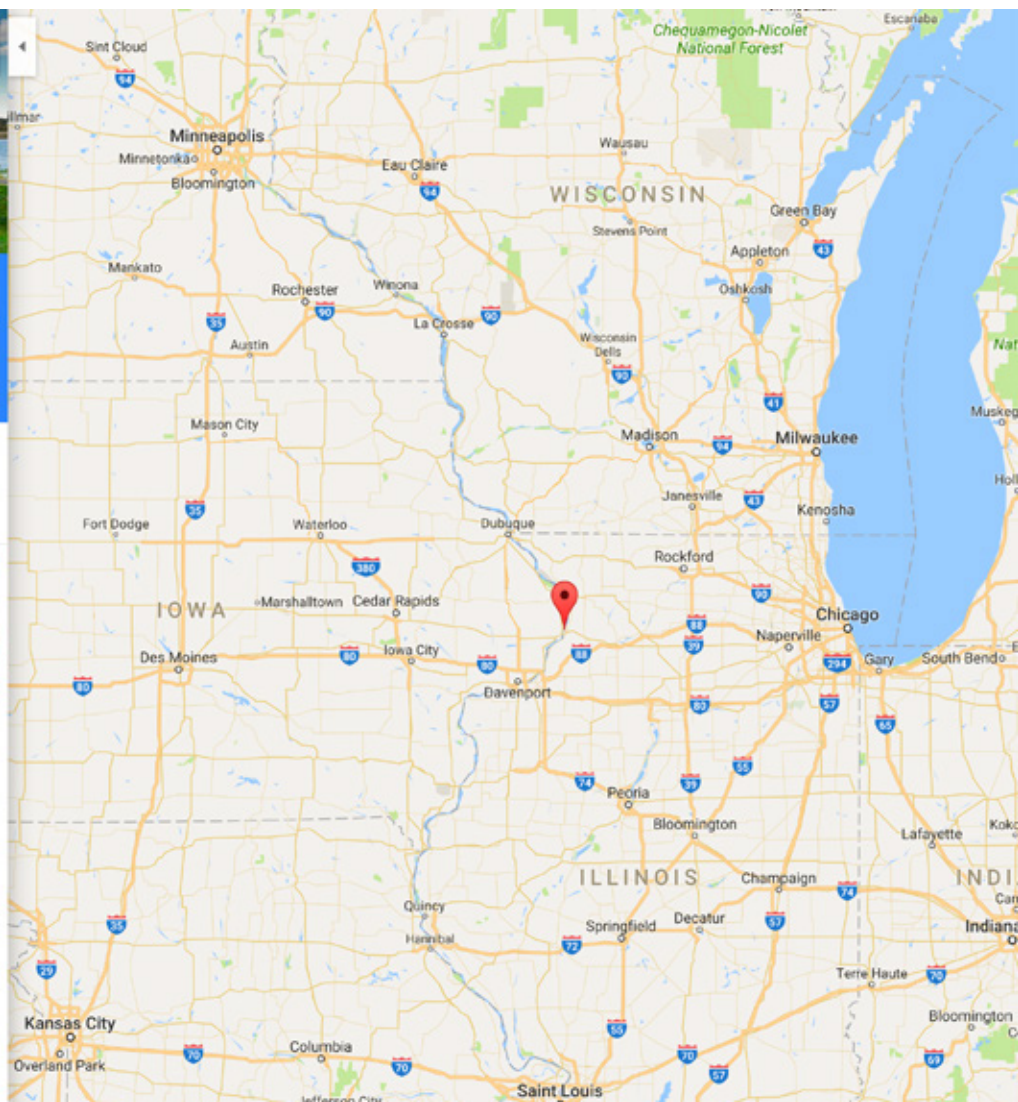
Korte feiten

Fulton is een klein stadje in het westen van de staat Illinois in de Verenigde Staten. Wikipedia

Bevolking: 3.360 (2014)
Oppervlakte: 6,06 km²

Hotels

3 sterren gemiddeld € 88 Hotels weergeven

Museale molenvondst Multatuli's vliegende molens

“Ja het is een geschiedenis! En wel van iemand die in zijn jeugd verliefd werd op een houtzaagmolen en lang heeft nagesukkeld aan die kwaal.”

(uit: *De geschiedenis van Woutertje Pieterse* van Multatuli)

De afbeelding hierboven laat twee fraaie houtzaagmolens zien. Het schilderij is van de hand van tekenaar Jan Kruis, die eerder bekendheid verwierf met zijn humoristische strip over Jan, Jans en de kinderen. Die strip verscheen in het weekblad *Libelle* en documenteerde met een glimlach de veranderingen die het Nederlandse gezinsleven vanaf de jaren zeventig onderging. Maar, Kruis had meer pijlen op zijn boog. Zo maakte hij ook een complete *graphic novel* in twee delen van Multatuli's *Woutertje Pieterse*, waarin de betreffende molens een belangrijke rol spelen.

Voor dat boek van Eduard Douwes Dekker moeten we zo'n anderhalve eeuw terug in de tijd en wel naar 1862. In dat jaar begon Multatuli namelijk te werken aan zijn zogeheten *Ideeën*. Het uiteindelijk resultaat waren zeven bundels met korte en langere artikelen en essays. Maar tussen al die stukken zat ook een roman verborgen. Onderwerp daarvan zijn de wederwaardigheden van Wouter Pieterse, een jongen die wat naïef en dagdromend in het leven staat en zo in botsing komt met de kleinburgerlijkheid van zijn tijd.

Multatuli gebruikte zijn jonge held als een romantisch voorbeeld voor de gedachten, die hij in zijn andere stukken uitwerkte. Na zijn dood werden de verschil-

lende delen van de roman, die overigens onvoltooid bleef, door zijn weduwe samengevoegd en als afzonderlijke publicatie uitgebracht. En daar komen we onze molens tegen. Al in het eerste deel laat Multatuli Wouter namelijk verliefd worden op een houtzaagmolen, of beter gezegd op twee van die molens. Het zijn den Arend en d' Morgenstond, die beide dicht bij het bruggetje staan waar Wouter vaak komt om naar het water te staren en weg te dromen.

Op een goede dag staat Wouter daar weer en raakt dan bevangen door het hypnotiserend gekraak en gezaag van de molens. Hij praat tegen de molens en op zijn vraag hoe ze heten lijkt den Arend te zeggen “fanne, fanne, fanne” en antwoordt d' Morgenstond met een herhaald “sine.” Wouter maakt daar “Fancy” van. En dan smelten beide molens in zijn verbeelding samen tot een gevleugeld wezen dat hem op haar vleugels mee de lucht invoert. Het is een lang geluksmoment, dat dient als contrapunt voor Wouter's botsingen met de harde werkelijkheid.

Hebben beide molens echt bestaan? In het tweede deel van zijn reeks ‘De molens van Amsterdam in oude ansichten’ zegt Hein van den Hoek Ostende, stadsarchivaris van Amsterdam, daar iets meer over. Hij vermoedt namelijk dat de Aschpoort, in de buurt waarvan Multatuli zijn molens situeerde, overeenkomt met een inmiddels verdwenen stadspoort, de Zaag(molen)poort. Maar, zo voegt hij daar aan toe: “... al zijn de door hem genoemde molens ‘d' Morgenstond’ en ‘den Arend’ onder die namen niet te lokaliseren.”

COPYRIGHT © STICHTING JAN KRUIS COLLECTIE

De molens zijn dus hoogstwaarschijnlijk fictief. Maar dankzij het schilderij van Jan Kruis kunnen we ons er toch een beeld van vormen. De tekenaar overleed in januari van dit jaar op 83-jarige leeftijd. Van 7 mei tot en met 3 september is er een overzichtstentoonstelling te zien van zijn werk in het Nederlands Stripmuseum aan de Westerhaven in Groningen. Op een ereplekje hangt daar dan ook het origineel van de fraaie afbeelding van de twee houtzaagmolens waarmee Woutertje Pieterse ooit zijn droomvlucht maakte.

Ger Tillekens en Nynke Wiersma zijn medewerkers van het Nederlands Stripmuseum in Groningen

MOLENSTEENMAKERIJ

**HANS
TITULAER**

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Alle soorten molenstenen, scherpdienst, afstellen,
maaltechnisch advies.

Onderhoud aan oliestenen en pelstenen.

Restauratie van stenen en maalstoelen.

Kweernen, wrijfstenen, demo-steentjes.

Kneus- en scherphamers.

www.molenstenen.nl

Werkplaats: Eendenpoelseweg 6a, 6581 AB Malden, Nederland

Tel.: 0031 (0)24 696 36 54 / 0031 (0)6 53 66 76 86

E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkookmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:

Donderdag en vrijdag 10.00-17.00 uur

Zaterdag 10.00-16.00 uur

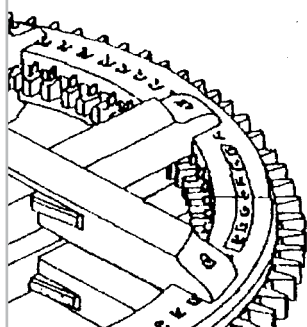
Molenaar J.J. Pot

Telefoon (0598) 39 49 53

Aannemers-Restauratie &
Molenmakersbedrijf
Molema
V.O.F.

Provincialeweg 4a, 9677 TW Heiligerlee. +0031(0)597 - 591660
info@molemavof.nl www.molemavof.nl

 Het Groninger Landschap

Steun de molens van Het Groninger Landschap
Word Donateur

www.groningerlandschap.nl of bel: 050 - 313 59 01

MOLENONDERHOUD

Onderhoud vestingmolen Bourtange

Begin april is er onderhoud gepleegd aan de trap van de stander in Bourtange. De trapbomen waren op de plaats waar de treden ingehakt zijn erg aan het rotten. Een paar jaar geleden waren er al hoekijzers gemonteerd om de draagkracht groter te houden. Dit was echter geen afdoende oplossing voor de lange duur. De vele bezoekers die deze bijzondere trap op en af lopen kregen steeds meer te maken met lossen treden. Nu is het rotte hout weggekapt, de ruimte opgevuld met hout en het geheel afgewerkt met kunsthars. Vervolgens zijn er klossen met keuvels gemonteerd om het dragende oppervlak weer te vergroten. Daarna is de trap netjes in de verf gezet. Zo kunnen er weer vele tienduizenden bezoekers veilig de molen bezoeken.

Molenstichting Midden- en Oost-Groningen

Restauratie van de molen van de Grootte Polder

In 1969 was de molen vervallen. Hij had kale roeden en was niet langer maalvaardig. Door het goede werk van de Slochter Molenstichting stond de molen er van 1975 tot 2015 mooi bij, maar malen kon de molen helaas vrijwel nooit. Toen de MSMOG het stokje overnam was de restauratie al gepland: vervangen van het voorkeuvelens, windpe-luw, roeden en .. circuitbemaling aanleggen. De molen van de Grootte Polder in Slochteren stond dan wel te boek als de "oudste nog maalvaardige molen van Groningen" - maar al in 2004 schreef ik in mijn weblog : "helaas is ons waterpeil te laag om te kunnen malen." En dat bleek structureel te zijn. De vijzel was al twee keer verlengd, maar bleek na een tijdje toch weer te kort. En zo gebeurde het dat de molen hoogstens een enkele keer in het voorjaar – wanneer de boeren graag wat hoger peil hebben – kon malen. En dan ook nog maar heel weinig water. Niet goed voor de molen, ook niet voor het humeur van de vrijwillige molenaars die de molen draaiend hielden. Daar wilden we wat aan doen. En gek genoeg zag de molen er in daarom 2015 weer net zo uit als in 1969: kale roeden. Maar

de oplettende toeschouwer ontdekt verschil. De kale roeden in 2015 zijn nieuw. En het rode kraantje van molenbouwer Poland wijst er op dat er wordt gewerkt. Zo was het ook. De roeden waren nieuw gemaakt en net gestoken. Dat waren heel bijzondere roeden van een nieuwe roedenmaker, de firma Blom uit Opmeer. En ze waren ook nog eens deelbaar, dus in twee helften gemaakt en dan met (18, zware) bouten aan elkaar gezet. Op de foto zie je de eerste halve (buiten) roede in de werkplaats bij Blom. De beide roeden met de volgnummers 2 en 3 hebben weer een lengte van 21 meter. Volgnummer 1 is trouwens ook in het bezit van de MSMOG. Die is op 1 augustus 2012 geplaatst in onze Fraylemamolen. Dat was een roede uit één stuk.

Eerder al was goed werk verzet aan de achterkant van de molen. Het molengat was in de loop van de jaren geleidelijk aan dichtgegroeid met bereklauw en liep naadloos over in de heemtuin van de molenaar. Er stond immers toch geen water. Daar werd nu met veel voortvarendheid een nieuw maalgat gemaakt, deze keer een stuk groter om ook gelijk als berging voor water te kunnen dienen. Het oude keermuurtje was helaas niet meer te redden, het moest worden gesloopt. Het nieuwe molengat

werd rondom in zijn vorm gezet door beschoeiing te heien. Dat gaf nog wel eens wat probleempjes: de structuur van de grond varieert nogal, en soms kom je keiharde lagen tegen die het heien bemoeilijken. Maar uiteindelijk lukte het toch. Helaas, toch nog niet helemaal goed, want de bak bleek wat TE groot te zijn: hij liep een paar meter te ver door. In goed overleg werd besloten een nieuwe (extra) damwand te heien en verder nog wat grond te ruilen – ook weer opgelost. Onderstaande foto toont de 'oude' nieuwe bak, de 'nieuwe' nieuwe bak is een metertje of 2 smaller. Om dit (gevaarlijke) gat is uiteraard een net hek geplaatst.

Wat je op de foto ook ziet is dat er een schuif in de damwand is geplaatst – tussen die twee balkjes die je in het midden onder de gording ziet - die open kan en die het 'maalgat' dan in verbinding brengt met de polder. Zo kan in geval van nood de molen alsnog als noodbemaling in worden gezet. Tussen boezem en maalgat is een pijp in de grond gelegd, met een diameter van 60 centimeter. Er is ook aan het andere eind (bij de boezem) een schuif geplaatst. Twee schuiven dus - je weet maar nooit en we willen geen al te groot lek tussen boezem en polder; sluit de één niet goed af, dan hebben we de andere nog. Je kunt op de foto nog net de zijkant van de afsluiter zien, in de rechter damwand.

Naast het maken van nieuwe roeden moest ook de windpeluw worden vervangen - dan gelijk maar het hele voorkeuvelens. De oude windpeluw was al eens met bouten doorgehaald om hem bij elkaar te houden, hij had een behoorlijke scheur en zou anders verzakken. Molenmaker Poland haalde het hele voorkeuvelens minus de windpeluw er uit – dit om de onderdelen als voorbeeld in de werkplaats te gebruiken. Het oude stapelhout, lager en bovenas bleven ook. Nu hing het gevluht er nog voor – dat moest ook weg. Terwijl de ene helft van de 'crew'

van Poland de zaag hanteerde en het hekwerk afzaagde, was de andere helft onderin het molengat bezig het muurtje weer op te trekken. Daarvoor konden helaas de oude stenen niet worden hergebruikt, die bleken niet voldoende goed meer te zijn. Dus werden oude stenen gebruikt die van een oude boerderij geweest waren en die ongeveer dezelfde vorm en kleur hebben. Op de foto is de uitlaat van de circuitbemaling ook te zien.

De grote kraan van Wagenborg Nedlift bewees goede diensten – de wiggen van beide (nu kale) roeden werden losgeslagen en de roeden uitgehesen. Op de grond zagen we goed hoe slecht ze waren, zelfs de ter versterking opgelaste platen waren alweer een beetje krom getrokken. Hoog tijd dat ze werden vervangen.

Ondertussen werd in de werkplaats bij Blom ijverig geschroefd: de 18 bouten en moeren werden aangedraaid, zodat er een roe ontstond. Die werd op een dieplader geladen en naar Slochteren gestuurd, waar het ontvangstcomité al klaar stond. Dat comité was wat groter dan alleen de molenaar en de eigenaar. Uit de hele omgeving waren molenaars en molenvrienden afgereisd om het 'steken van de roeden' bij te wonen. En op 13 oktober 2015 was het dan zover: Blom 2 & 3 arriveren aan de Groenedijk. Dat had overigens nog wel wat voeten in de aarde – het bruggetje over de boezem is niet echt heel breed en zo'n dieplader wel. En dan is hij ook nog lang. Het kostte de ervaren chauffeur al met al een half uur voor hij bij de molen was. Maar hij kwam er en daar ging het om. Net als de kraan van NedLift, die nu ook weer goede diensten bewees.

Voortvarend werd eerst het nieuwe voorkeuvelens geplaatst. Bovenas even op een tijdelijke steunconstructie gelegd, oude windpeluw losgehaald, middels een mal aftekenen hoe het moet komen en dan het nodig slijp- beitel- en schuurwerk. Dan komt het spannende moment: zal het passen? De kraan hijst de nieuwe windpeluw op zijn plek en – het past! Dan past de rest van de windpeluw natuurlijk ook – want die was in de werkplaats al keurig pas gemaakt met de rest. Eerst worden keer- en weerstijl geplaatst, dan de wiggen, het stapelhout, het bekende kwastvrij houten plankje en dan het oorspronkelijke gietijzeren halslager. Daar laten we dan de bovenas weer op rusten. Nu zijn we klaar voor het steken van de eerste roe, de buitenroe. Gejuich van het publiek – het is inmiddels over vieren in de middag, men heeft er lang op moeten wachten – maar eindelijk is het dan zover. Wiggen plaatsen, aanslaan, spitijzer plaatsen en dan een kwart slag draaien. De 2e roede volgt en – het wordt al donker – dan ziet de molen er alweer als een molen uit, zij het nog met kale roeden.

Het weer opheffen van het gevlucht ging snel. Van te voren was het hele gevlucht al eens in elkaar gestoken – in de werkplaats – en alle onderdelen waren op maat gemaakt en genummerd. Eerst de heklatten, dan de zomers en zo al doende het hele spul weer in elkaar zetten. Op onderstaande foto zie je de restanten van het oude gevlucht – wat op zich nog in prima staat was – op de grond liggen, terwijl Poland in het hoogwerkertje

heklatten staat te steken. Die heklatten werden trouwens niet in bussen gestoken – zoals vroeger wel bij onze molen werd gedaan – maar gewigd. Dan speelt de wind beter door de roeden en is de kans of roest langs de randen van de bussen minder groot. Wel moet de molenaar dan af en toe even controleren en de wigjes aanslaan. Zo heeft elk voordeel zijn nadeel. Ook het voorkeuvelens werd keurig afgebouwd en zat ook nog eens mooi in de verf. Al met al – als je de omheining en het nog ruwe grondwerk even vergat – zag de molen er alweer mooi uit. Maar het was nog niet af. Het onderkalf – de balk waar de potbalk aan de bovenkant tegenaan rust – was ook niet al te best meer en dus zou die ook worden vervangen. Die werd even later geplaatst. En daarna mocht ik – eindelijk - draaien en malen. En dat deed ik dan ook voortvarend. Wat mooi dat de molen, voor het eerst in tientallen jaren, nu weer water kon verplaatsen! Maar.. al snel ontdekten we een probleem. Wat bleek: het halslager liep heet en er ontstonden bergjes ijzervijlsel. Hoe kon dat nu weer? Analyse leerde dat het lager er niet goed onder stond. Bij het plaatsen had hij wat naar achteren gekanteld moeten worden maar hij was er recht onder gezet. Het gewicht van het nieuwe gevluucht drukte het lager naar voren en dus liep hij nu achter aan en voor vrij. IJzervijlsel en hitte was het gevolg. Zo'n beschadigd lager is moeilijk te repareren. Daarom besloot Poland voor te stellen het lager te vervangen door een halssteen. Dat voorstel werd door de eigenaar overgenomen en dus kwam er nu ook een nieuwe halssteen. Je zou zelfs kunnen stellen dat de molen nu weer wat "origineler" is want hij is in 1783 ook opgeleverd met een steen. Maar het was nog niet klaar: na de eerste omwentelingen sprong er aan de achterkant een heel stuk af van die steen af. Ik dus bellen. "Heel gewoon hoor", stelde molenmaker Poland me gerust. "Zo'n steen moet zich zetten en als er te veel druk op voor- of achterkant komt springt er een stuk af, dat kan geen kwaad." Gelukkig maar dan, ik maakte me al zorgen. Maar het klopte: de boel liep daarna niet meer warm en de molen kon daarna weer prima dienst doen als lesmolen. Een grote verfbeurt rondde tenslotte de restauratie af en de molen stond – en staat – er weer tiptop bij. Helaas mocht molenaar Lammert Groenewold dat niet meer meemaken. Op 22 januari

2016 overleed hij, nog maar 55 jaar oud. Dat kleurde ook de opening van de molen. In een bijeenkomst waarin verdriet en blijdschap elkaar afwisselden herdachten de aanwezigen degenen die ons dat jaar ontvallen waren maar vierden we ook de opening van de nu weer volledig maalvaardige molen. Het gevlucht des levens draait door. De molen van de Groote Polder is nog steeds de oudste maalvaardige molen- van Groningen. Maar het is nu ook de oudste malende molen van Groningen. Ik hoop u er te zien!

Henk Klöpping

Gilde van Vrijwillige Molenaars, afdeling Groningen

Toelatingsexamens

Op zaterdag 8 april traden drie molenaars in opleiding (mio's) aan op de koren-en pelmolen Stormvogel in Loppersum. Het weer was niet bepaald van dien aard, zoals de examinatoren zich in de regel wensen: in een groot hogedrukgebied was het somber, miezerig en bladstil weer. Dat betekent, dat in een dergelijk geval het examen normaal kan worden afgenomen met uitzondering van het vangen. Bij een stilstaand gevlucht is deze vaardigheid door de kandidaat nou eenmaal

moelijk te tonen. Ook te harde wind en een zich plotseling voordoend mankement aan het gevlucht (zie examens hieronder) kunnen voor een dergelijke situatie zorgen. Maar... de show must go on. De examens staan gepland en worden (aangepast) afgenomen. 's Middags ontwikkelde zich binnen het hogedrukgebied een nieuw gebiedje met hogere druk, waarbij de wind iets ging ruimen en... aantrok. De kandidaat na de middagpauze kon een onaangepast examen afleggen.

Van de drie kandidaten kon de kennis en vaardigheden van twee van hen de goedkeuring van de examencommissie wegdragen. Eén kandidaat werd geadviseerd zich deze zomer verder te bekwamen om het in het najaar nog eens te proberen.

De geslaagden zijn Egbert Reining en Wouter Bakker. Zij zullen worden voorgedragen voor het landelijk examen in het najaar. Beide geslaagden behoren tot de jongeren in onze gelederen en daarover kunnen we dubbel blij zijn. Zij brengen de gemiddelde leeftijd van de Groninger molenaars een stukje omlaag.

Examens

Daar waar de wind de spelbreker probeerde te zijn in Loppersum, was de handicap tijdens de landelijke examens op dinsdag 18 april op poldermolen De Groote Polder in Slochteren van geheel andere aard. Enkele dagen voor de afname, werd een veertigtal molens in Nederland geadviseerd niet meer te draaien. Een nieuwe constructie van de roeden bleek niet betrouwbaar. De nieuwe constructie bestaat uit een koppeling van twee enden, die bestaat uit twee aangelaste flenzen die door middel van 36 bouten aan elkaar worden geschroefd. De koppeling valt binnen de askop. Het bleek, dat bij een aantal molens enkele bouten het hadden begeven. Ook in onze provincie zijn enkele molens met dergelijke roeden uitgevoerd, waaronder De Groote Polder. Maar ook hier gold: de show must go on. Alle drie de kandidaten wisten het begeerde getuigschrift te behalen, te weten de Groningers Ids van der Honing (Eenrum) en Karen Versloot (Usquert). De derde kandidaat, Fred Bisschop (Gieterveen) komt van de Drentse afdeling.

Op het moment van dit schrijven is de juiste oorzaak van de geknapte bouten in de nieuwe constructie van de roeden nog niet bekend. We wachten in grote spanning af.

Overige zaken en gebeurtenissen over en bij molens

ANDER MOLENNIEUWS

Groninger Molenweekend

'Beestenboel' 10 en 11 juni

Het thema dit jaar is 'Beestenboel'. Veel onderdelen in een molen zijn vernoemd naar dieren. En er zijn nogal wat molens met dierennamen in Groningen. Het merendeel van de molens in de provincie Groningen heeft tijdens het jaarlijkse Groninger Molenweekend de deuren voor het publiek geopend. Afhankelijk van het weer zullen de meeste molens in werking zijn en daarnaast hebben de vrijwilligers op de molen verschillende activiteiten georganiseerd. Zo kun je bij Hollands Welvaart in Mensingeweer een beestachtige leuke molenfoto met dier of knuffel laten maken en in de Nieberter Molen zijn er speurtochten voor volwassenen en kinderen naar beesten in de molen. Ook in de molen Eben Haëzer in Enumatil is een beestenboelspeurtocht door de molen evenals in De Olle Widde in Ten Post. De poldermolen Weddermarke in Wedderbergen presenteert in samenwerking met Staatsbosbeheer een slootjesdag.

Voor het volledige programma raadpleeg het overzicht. link [Deelnemende molens](#) Dit overzicht wordt geregeld bijgewerkt. Het overzicht van de molens die in het Groninger Molenweekend open zijn voor publiek, met de activiteiten die bij de molens worden georganiseerd, wordt ook gepubliceerd op www.groningermolenhuis.nl.

Molen FRAM in Woltersum vierde feest

Zaterdag 20 mei 2017 was een feestelijke en stralende dag voor de mensen rondom de houtzaag-, koren- en pelmolen FRAM in Woltersum. Het 150-jarig bestaan van de molen werd gevierd. Henk Berends, molenaar van De Eendracht in Sebaldeburen, maakte een beeldverslag.

Bé Oomkens 40 jaar molenaar

Op 11 mei jongstleden was het precies 40 jaar geleden, dat Bé Oomkens, molenaar op Molen Dijkstra in Winschoten, slaagde voor zijn molenaarsexamen. Een afvaardiging van het bestuur van de Molenwerkgroep Oost-Groningen vond dat reden genoeg om Bé op deze dag te bezoeken om hem te feliciteren met dit jubileum. Het verslag van dit bezoek is van de hand van redacteur Jan Kugel.

De felicitaties gingen vergezeld met het prachtige boek 'Ontheemde Zaanse Molens' van Arian M.H.Smit, een boek, dat nog ontbrak in de molenbibliotheek van Bé. Ook meel kruipt blijkbaar, waar het moeilijk gaan kan....!

Als molenaarszoon, geboren naast de molen Aurora in Noordbroek, heeft Bé altijd een warme belangstelling gehouden voor de molens. Maar uit ervaring wist hij, dat de kost er niet meer mee viel te verdienen.

In de jaren zeventig werd het Gilde van Vrijwillige Molenaars opgericht en zij gaven de opleiding tot 'vrijwillig molenaar' vorm en inhoud. Bé was een van de eersten in Oost-Groningen, die in het bezit kwam van het begeerde certificaat. Hij werd molenaar in een tijd, dat mensen als Bernard Dijk en Thijs de Jong van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens nog een flinke vinger in de 'opleidings-pap' hadden. Daarvoor moest er wèl elke week van Winschoten naar Vierhuizen of Noorderlaren worden gereisd. De

BÉ OOMKENS (LINKS) EN REMKO VERSTOK

theorie werd geleerd uit verzameld stencilwerk en het onvolprezen werk van Ing. J. den Besten; Opleiding Watermolenaar (1969).

Op 11 mei 1977 was het dan zover: Bé begon te draaien op Molen Dijkstra in Winschoten. Waarom Dijkstra? Wel, deze molen kon beperkt draaien zonder zeilen, want die waren er niet. Molen Berg, eveneens in Winschoten, was een grote chaos en Edens, de derde molen in 'Sodom' (de bijnaam van Winschoten), zat volgestouwd met materialen van andere bedrijven.

Gelukkig waren deze drie molens in de jaren zeventig in gemeentelijk bezit gekomen, waarna de restauratie van alle drie ter hand genomen werd. Berg was als eerste aan de beurt en na de oplevering draaide Bé hier een aantal jaren. Daarbij deed hij veel ervaring op met het systeem 'zelfzwichting'. Toen in 1983 ook Molen Dijkstra werd opgeleverd keerde hij terug op zijn eerste molen. Tot op de dag van vandaag is Bé hier molenaar.

Omdat zijn gezondheid achteruit gaat is Oomkens echter genoodzaakt steeds meer taken over te dragen aan zijn opvolger Nico Holman.

Niet alleen als molenaar, maar ook als gangmaker in de Oost-Groningse molenwereld is Bé van ontzettend grote betekenis geweest. Hij was de grote animator van de Molenwerkgroep Oost-Groningen en alle onderlinge banden tussen de molenaars, die hieruit ontstonden. Bovendien heeft hij als instructeur in de loop der jaren een groot aantal kundige vrijwilligers weten op te leiden.

Hoewel hij hierover zelf een bescheiden opstelling inneemt, wordt hij als de 'nestor' in de Oost-Groningse molenwereld gezien. We hopen, dat we op gebied van kennis en kunde, nog lang gebruik mogen maken van de ervaringen van Bé Oomkens.

In de kader-nieuwsbrief-april van De Hollandsche Molen kwamen wij enkele interessante bijdragen tegen.

Problemen met deelbare roeden

Medio april maakte de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) bekend dat er problemen kunnen optreden bij molens met deelbare roeden. Van de circa 1200 molens in Nederland zijn er 48 met dergelijke molenroeden uitgerust. Het blijkt dat er iets mis is met de boutverbinding van deze roeden,

waardoor niet met zekerheid is te zeggen of de wieken goed blijven zitten. Om risico's te vermijden zijn deze 48 molens stil gezet. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed laat technische oorzaken en oplossingsrichtingen onderzoeken en heeft voorlopige resultaten gepresenteerd aan de eigenaren en molenaars. De Hollandsche Molen heeft in overleg met de Rijksdienst aangegeven dat het probleem opgelost moet worden, bij voorkeur niet via de juridische weg van aansprakelijkheid. Ook vindt de vereniging het cruciaal dat de betreffende eigenaren financieel niet de dupe mogen worden. Voor actuele informatie, waaronder een overzicht van de molens die het betreft: <https://cultureelerfgoed.nl/nieuws/molens-met-gebreken-staan-nog-stil>

Molenfonds

Het Molenfonds is een initiatief van De Hollandsche Molen en de BankGiro Loterij. Nadien hebben ook andere partners zich aangesloten, zoals de Gravin van Bylandt Stichting. Het fonds, dat wordt beheerd door De Hollandsche Molen, draagt ondermeer bij aan projecten op het gebied van restauratie, (groot) onderhoud en voorlichting. Kijk op molenfonds.nl/over-ons voor de voorwaarden en het indienen van een aanvraag. De Hollandsche Molen neemt dan zo snel mogelijk contact met u op om de mogelijkheden te bespreken.

Zelf uw informatie beheren op molens.nl Mijnmolen.nl

Kort geleden is De Hollandsche Molen het nieuwe mijnmolen.nl platform begonnen. Daar kunt u de informatie over uw molen op molens.nl nu deels zelf beheren. Denk hierbij aan de contactinformatie voor uw bezoekers, openingstijden, molenaarsgegevens en natuurlijk de aanmelding voor Nationale Molendag en Open Monumentendag. U kunt nu zelf de informatie over uw molen controleren in mijnmolen.nl en zo nodig aanpassen. Meer informatie delen met het brede publiek is nu ook mogelijk. Zoals extra informatie over de openingstijden en de mogelijkheid voor scholen om uw molen met leerlingen te bezoeken. De contactpersonen van de molens hebben via de mail de inloggegevens van de molen gekregen. Mocht u die niet ontvangen hebben, neem dan contact op met i.pouwels@molens.nl.

MOLENTYPES OVER DE GRENS

De Schaloensmolen

Halverwege Schin op Geul en Valkenburg ligt langs de kolkende Geul aan de voet van de Schaelsberg, de Schaloensmolen, de Sjloens Meule in het Valkenburgs dialect. Het is de oude banmolen van de heren van kasteel Schaloen. De heren van kasteel Schaloen hadden het banrecht. Dat wil zeggen het recht om boeren die landerijen van de kasteelheer pachten, te verplichten hun graan op hun molen, in dit geval een watergedreven molen, te laten malen.

De molenaar van de Schaloensmolen was niet alleen molenaar maar ook belastingincasseur. De molenaar moest precies bijhouden

hoeveel mud graan de boeren naar de molen brachten. Zo konden die heren tienden als belasting heffen. Neem daarbij het feit dat de molenaar in natura werd betaald, met het zogenaamde scheploon, en het is niet verwonderlijk dat sommige boeren belasting ontdoken door bijvoorbeeld naar een van de watermolens van Valkenburg uit te wijken. Helaas zijn door brand de archieven van kasteel Schaloen verloren gegaan maar uit de kronieken van de Johannes de Doperkerk van Oud Valkenburg, blijkt dat de pastoor van die kerk in 1727 van de kansel had verkondigd dat het toch echt noodzakelijk was zich aan het banrecht te houden op straffe van een

boete van 25 goudgulden en het verbeurd verklaren van voertuigen. Een dergelijke vervlechting tussen wereldse en kerkelijke zaken was niet geheel ongebruikelijk. De kasteelheren van Schaloen en de heren van het kasteel Oud Valkenburg konden meebepalen wie pastoor in Oud Valkenburg werd. Tot zo ver een kleine introductie in de Limburgse verhoudingen rond de molen van Schaloen in het dal van de Geul.

Naast het banrecht had de kasteelheer van Schaloen ook het visrecht. Al het vis dat op het terrein van de heer werd gevangen, behoorde hem toe. In de Franse tijd kwamen alle adellijke rechten, zoals het vis- en banrecht, te vervallen. Slechts een windvaan met daarop een korenaar en een vis herinneren de bezoeker van de Schaloensmolen aan die oude rechten. Daarbij, en dat is redelijk uniek, heeft de Schaloensmolen een volledig ingerichte en nog werkende viskorf. Achter de lossluizen van de molen ligt in het water een houten vloer. Aan de ene lange zijde van de vloer is een hoge kademuur van mergel, aan de andere lange zijde een houten wand. De resterende zijde is af te sluiten met een rooster.

Paling, snoek, baars en forel

Wanneer de lossluis werd geopend, stroomde het water met grote snelheid over de houten vloer. Door de kieren tussen de planken stroomde het water weg. De grote vissen bleven op de vlonder liggen. Nog steeds treft de molenaar af en toe dode of half levende vissen in de visbak aan, paling, snoek, baars en forel. Kleinere vissen trekken via de kieren in de vlonder verder. Helaas behoort het grootste deel van de Molentak, de kunstmatig aangelegde watertoevoer voor de watermolen, tot Natuurmonumenten. Het is de molenaar dan ook ten strengste verboden om met het rooster de visbak te sluiten. Jammer want op goede avonden, wanneer de vissen van en naar de paaigronden trekken, kon de oude molenaar vroeger wel 50 kilo vis per avond vangen. De Molentak van de Schaloensmolen is met ruim 850 meter de langste Molentak van Nederland. Hoe oud de Schaloensmolen is, is niet helemaal met zekerheid te vertellen. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werd kasteel Schaloen door brand verwoest. Volgens de Hollandse, protestantse, geschiedschrijving door de terugtrekkende Spanjaarden. De

katholieken menen echter dat de brand door Staatse troepen werd aangestoken. Nog steeds zijn beide verhalen in omloop. Een hardstenen gedenkplaat in één van de bijgebouwen van het kasteel herinnert aan de herbouw van het kasteel. De in het Latijn geschreven tekst luidt vrij vertaald:

'De ongeschonden vrede zij U. In 1571 werd dit gebouw door oorlogsgeweld en brand verwoest. De edele echtelieden Johan Reinier van Cartils en Johanna Maria van Merwick, voorheen woonachtig te Valkenburg en Schin op Geul, hebben mij hersteld en mij redding gebracht vanaf 1656.'

Gezien het economische belang van de molen, neemt men aan dat toen ook de watermolen opnieuw is opgetrokken. Het enige jaartal, of de enige jaartallen, die met zekerheid met de molen verbonden zijn, zijn 1699 en het chronogram 'proteCtor et reCtor noster esto DoMIne', (Heer, wees onze

beschermmer en leider). De hoofdletters in deze spreuk vormen Romeinse cijfers en het jaar 1701. In datzelfde jaar werden de bijgebouwen van kasteel Schaloen gebouwd.

Bokkenrijders

De molen lag een beetje afgelegen. Niet lang na de grote verbouwing van de molen braken onrustige tijden aan. Bokkenrijders, roverbendes, maakten de omgeving onveilig. Zij stalen het kerkzilver van het kerkje van Oud Valkenburg. In 1760 en 1761 werd de kluizenaarswoning op de Schaelsberg tot twee keer toe overvallen. Geen wonder dat ook de molenaar, die vroeger op de molen woonde, zijn huis beschermde met stevige ijzeren staven die voor het raam in lood werden gezet.

Het monumentje in de kruidentuin voor de molen, de bokkenrijdersbron, herinnert aan die roerige tijden.

Draaiende schoepen

De Schaloensmolen was tot 1924 een onder-slagmolen. Een groot waterrad met een doorsnede van 6,5 meter werd van onder aangedreven. In 1924 vond een ingrijpende verbouwing plaats. Het houten raderwerk werd vervangen door gietijzer en het waterrad vervangen door een Francis Turbine. Tijdens rondleidingen wordt weleens verteld dat een turbine net een soort omgedraaide staafmixer is. Bij een staafmixer komt de kracht in de vorm van elektriciteit boven en zet de inhoud van soeppan in beweging. Bij een turbine zet het kolkende water de draaiende schoepen, de rotor, in beweging zodat deze met kracht boven de molenstenen in beweging kunnen worden gezet. De op de tekening groen aangegeven schoepen zorgen voor de watertoevoer. Met behulp van een conisch rad kan de molenaar de snelheid van de molen nauwkeurig regelen. Het rode deel is de rotor, het draaiende deel.

Turbinemolen

De Geul is de snelst stromende rivier van Nederland, de rivier met het meeste verval. Petrus Regout, de eigenaar van de Sphinx aardewerkfabrieken in Maastricht, was een groot voorstander van het gebruik van waterkracht. Hij had voor het glazuur van zijn aardewerk fijn gemalen stenen, pigment, nodig. De molens van Nekum aan de Jeker, werden door hem omgebouwd tot pigment-fabrieken. In de kielzog daarvan vond er langs de Jeker en langs de Geul een ware industriële revolutie op waterkracht plaats. Veel watermolens in Zuid Limburg werden gemoderniseerd terwijl elders in het land watergedreven molens stil kwamen te liggen. In de Jeker en de Geul was water genoeg. Het nadeel van een turbinemolen is dat de turbine verstopt zit in een turbinehuisje, een soort puist aan de molen. Bezoekers zien daar niets van. Beneden in de turbinekamer is het zelfs levensgevaarlijk. Daarom werden in de jaren zeventig van de vorige eeuw in veel turbinemolens in het Limburgse Heuvelland weer een verticaal waterrad geplaatst. De Volmolen in Epen en de Pannenkoekenmolen in Gulpen zijn daar bekende voorbeelden van. Toeristisch is zo'n verticaal rad veel romantischer en aantrekkelijker. Bij molens zoals de Onderste Molen in Mechelen, ging de ontwikkeling verder. Daar wordt op de dag van vandaag de turbine gebruikt om stroom mee te genereren. De maalstenen

worden elektrisch aangedreven. Eigenlijk is de Schaloensmolen de enige turbinemolen van deze industrialisatiegolf die ongewijzigd functioneert.

Limburgs trots

Het IVN (Instituut voor Natuureducatie en Duurzaamheid) die de molen en de daaromheen-liggende tuin, De Kasteeltuin Oud Valkenburg, beheert, is trots op de molen. Een mooi stukje Limburgse historie dat nog steeds in gebruik is. De molen maalt vele kilo's veevoer voor een boer die langs de mooie oevers van de Molentak biologisch boert. De vrijwillige medewerkers van IVN Valkenburg nodigen u dan ook van harte uit zelf kennis te nemen van, zoals wij zeggen, het sjoenste stukje Nederland. Mocht u deze mening niet delen, dan bent u in ieder geval welkom meer verhalen over de Schaloensmolen, de schitterende natuur en historie daar omheen tot u te nemen en daar met geuren en kleuren in levende lijve van te genieten. In tegenstelling tot een windmolen is het heel eenvoudig met een turbinemolen voor de prins te malen. Zwichten en verandering in zeilvoering is niet nodig. Ook als de molenaar niet aanwezig is, trekken, trekken de kassamedewerkers de maalsluis open en zien bezoekers hoe de molen draait. Welkom in de Kasteeltuin Oud Valkenburg, voor openingstijden en speciale activiteiten zie onze website www.kasteeltuinoudvalkenburg.nl/

*Bea Tilanus
molenaar van de Schaloensmolen*

